

Ольга Долгушева

КУЛЬТУРНАЯ И ЛИЧНОСТНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ АФРО-АМЕРИКАНСКОЙ ЖЕНСКОЙ ПОЭЗИИ: МАЙЯ ЭНЖЕЛОУ, СОНЯ САНЧЕС И ОДРИ ЛОРД

В статье рассматривается проблема культурной и личностной идентификации в творчестве афро-американских поэтесс. Произведения Майи Энжелу, Сони Санчес и Одри Лорд анализируются с поликультурной позиции, которая включает в себя этнические, национальные, расовые и гендерные аспекты формирования самовосприятия.

Автор статьи также исследует лингвистические и риторические средства презентации культурной и личностной идентификации на текстовом уровне. К таким средствам относятся языковые и концептуальные оппозиции, аллюзии на прецедентные имена, обращение к музыкальным ритмам и традиционным фольклорным нарративным приемам, разного рода лексические и синтаксические повторы и др. Особое внимание уделяется диалогической природе поэзии как элементу, который обеспечивает связь поколений и членов общества в плане передачи культурных кодов.

Теоретическую базу статьи составляют положения феминистических студий и мультикультурного подхода к интерпретации истории и литературы США.

Ключевые слова: афро-американская женская поэзия, идентичность, мультикультурализм, этническое (культурное, гендерное) самосознание, двухголосие, сигнификация, культурный код.

УДК 821.161.2-94

Володимир Кузьменко

«ПИСЬМЕННИК — НЕРВОВА КЛІТИНА НАЦІЇ»: СПЕЦИФІКА НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ АВТОРА В «ЩОДЕННИКАХ» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Стаття присвячена дослідженню «Щоденників» Олесь Гончара крізь призму специфіки національної самоідентифікації автора. Перший запис датовано червнем 1943 року, останній — липнем 1995 року.

З'ясовано, що українські національні ознаки проявляються в щоденниковій прозі О. Гончара як на рівні змісту, так і на рівні форми через систему пов'язаних між собою домінант. Простежено особливості їх виявлення в хронологічних нотатках митця. Здійснено аналіз основних мотивів, виявлених у «Щоденниках», які реалізуються в образній палітрі, архетипах, топонімах, об'єднаних етнонаціональною специфікою.

Світоглядні орієнтири письменника так само ідентифікували генезу народного сприйняття дійсності: від щирої апологетики соціалізму в довоєнний час, романтичного захоплення європейськими революційними ідеями, через утрати, трагедії, розчарування й невдачі війни, поступове усвідомлення справжньої сутності радянської влади, кривавих злочинів Сталіна проти власного народу, до невідомого захоплення нетривалою «хрущовською відлигою», ліквідація якої в брежнєвську добу переконала О. Гончара в необхідності демократизації суспільства, а Чорнобильська катастрофа, занепад національної духовності, витіснення української мови на маргінеси буття поставили його на чолі духовного відродження України.

Щоденники О. Гончара поглиблюють уявлення про автора як людину високого духовного заряду, людину щирої і принципової, істинного патріота рідної землі.

Ключові слова: щоденник, національна самоідентифікація, автор, мемуарна література, жанр, стиль, художня саморефлексія.

Два останні десятиліття в українському письменстві та науці про нього виокремлюються неабиякою увагою не тільки авторів художніх творів, а й дослідників до жанру письменницького щоденника. Цьому сприяло декілька обставин: лібералізація суспільства, повернення в літературу

заборонених раніше постатей, потреба у висвітленні особистого погляду на суперечливу добу ХХ віку. З'явилась низка наукових студій О. Галича, Л. Курило, Г. Мазохи, В. Пустовіт, Т. Черкашиної, Н. Видащенко, А. Черниш, А. Галича, О. Максименко, присвячених дослідженню

мемуарної літератури. Саме конкретний документ, живі свідчення, достовірний опис подій, безпосереднім свідком яких був автор, більше інтригує реципієнта, ніж найоригінальніша вигадка белетриста.

Об'єктом літературознавчих розвідок стали й приватні кореспонденції [5; 2; 4] та щоденники [1; 6] Олеся Гончара. Ревний охоронець українства в усіх його проявах не лише на вітчизняних теренах, а й у вселенському масштабі, письменник разом зі своїм народом пройшов непростий шлях голодоморів, задушливої атмосфери сталінщини, нелюдських випробувань війною та відродження країни зі згарищ у післявоєнний період. Світоглядні орієнтири О. Гончара так само ідентифікували генезу народного сприйняття дійсності: від щирої апологетики соціалізму в довоєнний час, романтичного захоплення європейськими революційними ідеями, через утрати, трагедії, розчарування й невдачі війни, поступове усвідомлення справжньої сутності радянської влади, кривавих злочинів Сталіна проти власного народу, до непідробного захоплення нетривалою «хрущовською відлигою», ліквідація якої в брежнєвську добу переконала митця в необхідності демократизації суспільства, а Чорнобильська катастрофа, занепад національної духовності, витіснення української мови на маргінеси буття поставили його на чолі духовного відродження України.

Однак, незважаючи на згадані публікації науковців, досі ще в літературознавстві не було спеціальної праці, присвяченої дослідженню «Щоденників» Олеся Гончара крізь призму особливостей національної самоідентифікації адресанта.

Отже, **актуальність** статті зумовлена об'єктивною потребою у ретельному осмисленні специфіки національної самоідентифікації автора у діарійних нотатках автора «Прапороносців» та «Собору», а також відсутністю публікацій на цю тему.

Мета статті полягає у розкритті специфіки національної самоідентифікації автора у «Щоденниках» Олеся Гончара.

Після смерті митця вийшли у світ його «Щоденники» [3], дбайливо впорядковані В.Д. Гончар, дружиною письменника, в трьохтомне видання (2002–2004): Т. 1 (1943–1976); Т. 2 (1968–1983); Т. 3 (1984–1995). Перший запис у щоденниках прозаїка (а це десятки рукописних зошитів і просто зшитків різного формату) датовано червнем 1943 року, останній — липнем 1995 року. Вони охоплюють і воєнне лихоліття, і післявоєнну відбудову, і «хрущовську відлигу», і брежнєвський застій, і щойно народжену незалежність. У цих записах на «межі між сьогодні і вчора, між живим і неживим, між пам'яттю й історією, між документом і сповіддю» (Михайлина Коцюбинська) — розповіді

О. Гончара про радість, болі, розкошування, поневіряння, служіння високій ідеї і пристосуванство людей, які жили й діяли в той неповторний час.

У записі від 13 грудня 1978 року письменник поділив українців за критерієм «вдача» на дві категорії: «порода хитрих» і «порода безхитрісних». Перша категорія — це «оті унтери, що тримали колись на собі імперію, постачали кадри держиморд, а при потребі вміли незрівнянно лабузнитись, ставати перед панством тихесенькі, богобоязливі, мовчки таїлися в кущах своєї невдатності та копили злість для майбутньої помсти». У наш час вони возсідають на найвищому кріслі у Верховній Раді і вважають себе наймудрішими й незамінними, бо майстерно «освоїли вміння душити подушкою, телятками підлазять до якого-небудь батечка під його протекційну руку, яка когось відсторонить, а теляткові смирненькому циці дасть» [3, Т. 2, 391].

Друга категорія, на думку О. Гончара, — це «оті безхитрісні, відкриті натури, що їх формували походи, козацька степова воля, життя в товаристві... вони дозволяють собі розкіш жити розкуто, вони не захищені панциром лицемірства й холуйства та інтриганства, і через те їх частіше дістають отруєні стріли, від яких вони гинуть по-лицарськи, на бранному полі» [3, Т. 2, 392], ті, «що сиділи за колючим дротом, ганяли по степах та писали» [3, Т. 3, 450].

Сам автор «Щоденників» — з «породи безхитрісних», тих, що по степах ганяли та в муках виношували, писали «Таврію», «Перекоп», «Тронку». Насамперед до них, «отих аж ніби легковажних сміливців, прямодушних, відкритих», звернене слово О. Гончара; з їхніми серцями билосся в унісон його серце, з їхніми прагненнями й діяннями були суголосні його устремління і вчинки.

Щоденні нотатки О. Гончара можна умовно поділити на дві частини, які різняться за тематикою й особливостями викладу подій: воєнний щоденник (він охоплює події періоду Другої світової війни) і щоденник, який розкриває перипетії життя автора у післявоєнну добу.

Воєнний щоденник є хронікою подій 1943–1945 рр., що стали «пам'яткою доби». У ньому окреслено історичні обставини на фронті, перебування автора у ворожому полоні, зустріч Перемоги. Ці записи ідентифікують процес становлення особистості митця, фіксують зміни в його світосприйнятті та світорозумінні. Текст оповіді насичений елементами сюжетності, складниками якої є: полон автора — фронтові будні — перемога. Щоденні нотатки О. Гончара періоду воєнного лихоліття прикметні передовсім своєю документальністю, фрагментарністю, ретроспекцією, тяжіють до хроніки воєнної доби, де чітко виражена активна авторська позиція.

У післявоєнних нотатках автор вдався до реалістичного зображення дійсності, що дало змогу

з'ясувати власну письменницьку позицію і реалізувати змістовне інтелектуальне наповнення щоденника. Основними особливостями композиції цих записів є відсутність єдиного сюжету, домінування авторського світовідчуття й світорозуміння, ретроспективний погляд на реальні події й факти, багатоплановість нарації.

«Щоденники» О. Гончара містять еволюцію поглядів автора на природу художньої творчості, започатковану опануванням поняття народності, національності: «Мистецтво (навіть циркове) не може бути безнаціональним» [3, Т. 1, 210].

Розмірковуючи над феноменом національної приналежності митця («письменник — нервова клітина нації»), О. Гончар зауважував: «Неможливо собі уявити, щоб твір художника однаково сприймався людиною, що виросла в монгольській юрті, і людиною, що виросла на Вацлавському наместі в Празі. Різні не просто смаки, різне художнє мислення, вся система образів і уявлень... І жахливо було б, якби все це було уніфіковано.

Саме ця різниця дає Бертольда Брехта і, скажімо, Лу Сіня, а так був би один довжелезний Собко» [3, Т. 1, 211].

«Щоденники» увиразнюють важливість рідної мови в житті письменника і його активну громадянську позицію в мовних питаннях: «Якщо людина не вірить у повноцінність своєї мови, вона не вірить і в свою власну повноцінність, така мусить вважати себе людиною другого сорту» [3, Т. 1, 338].

Нотатки, які О. Гончар розпочинав писати російською мовою, зафіксували еволюцію мовної особистості митця — від суто наукової філологічної рефлексії мовних явищ до усвідомлення національної детермінованості мовної рецепції світу, активного протистояння прихованій русифікації.

У записі від 17 грудня 1972 року автор «Щоденників» занотував: «Суду нема на тих, хто сьогодні цькує українську культуру, хто тебе ображає, оббріхує... По суті ми беззахисні, ніякий закон нас не захищає. Ти «винен» уже тим, що ти письменник український і що мова творів твоїх — українська...» [3, Т. 2, 175].

В іншому записі від 29 лютого 1964 року зафіксовано: «Ні, Україна, українська культура не зникне, не буде поглинута, мов Атлантида, морем стандартизації. Хоч декому й хотілось би цього» [3, Т. 1, 325].

ДЖЕРЕЛА

1. Вельможко Я.Ю. Щоденники Олесь Гончара: проблематика, образ автора, стиль: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: 10.01.01 «Українська література» / Яна Юрїївна Вельможко; Київський університет імені Бориса Грінченка. — К., 2015. — 19 с.
2. Галич В.М. Олесь Гончар — журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності: [монографія] / Валентина Галич. — К.: Наук. думка, 2004. — 816 с.

А ось запис від 15 жовтня 1967 року, який містить усвідомлення митцем глибинної прірви між «братніми народами»:

«В оперному концерт дружби з нагоди закін[чення] російської Декади. Почувається дух змагання артистів двох республік (концерт змішаний).

Ленінгр[адський] співак виконав дві пісні: одну — оту дику азіатську, де зовсім не по-рицарськи «он за борт еє (нешасну персіянку) бросаєт в набежавшую волну...», а другу проспівав українську, де «я ж тебе, милая, аж до хатиньки сам на руках однесу...» Там — за борт після ночі оргії, а тут боїться, щоб ніженьки босії його коханої не ступили в холодну росу...

Дві пісні, дві душі» [3, Т. 1, 437].

У нотатках від 27 квітня 1968 року О. Гончар констатував: «Український народ — народ красолюб! Досить глянути на ансамбль Софіївського майдану з Богданом, на Андріївську церкву, на весь геній Києва...» [3, Т. 2, 437].

Ідея собору, соборності України, яку митець відстоював чи не в найважчі роки руйнації моралі, духовної деградації, залишилась і нині актуальною духовною концепцією.

Висновки. Щоденникова проза О. Гончара випромінює енергетичну потужність, яка відіграє значну роль у становленні української національної самосвідомості читача та формуванні ідентичності нації — однієї з визначальних характеристик етносу, вкрай важливої для його повноцінного існування, збереження цілісності держави, зміцнення її в системі міжкультурних взаємин та геополітичних відносин із іншими країнами.

Діарійні нотатки прозаїка є свідченням того, що належать насамперед творчій особистості, для якої була неприйнятною дихотомія «життя/творчість». Саме тому в них превалює наскрізна ідея про необхідність творити як жити і жити як творити.

За емоційною напругою в оцінці фактів навколишньої дійсності, реалістичності відтворення подій, їх панорамності, спрямованості в майбутнє «Щоденники» О. Гончара стилістично близькі до «щоденника-сповіді» О. Довженка.

«Щоденники» О. Гончара поглиблюють читацьке уявлення про автора як людину високого духовного заряду, людину щирі і принципову, істинного патріота рідної землі.

3. Гончар О. Щоденники: у 3-х т. / Упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В.Д. Гончар. — К. : Веселка, 2002–2004. — Т. 1 (1943–1967). — 2002. — 455 с.; Т. 2 (1968–1983). — 2003. — 607 с.; Т. 3 (1984–1995). — 2004. — 606 с.
4. Курило Л.М. Творча індивідуальність Олесь Гончара в епістолярному дискурсі: [монографія] / Людмила Курило. — Луганськ : «Альма-матер», 2007. — 199 с.
5. Погрібний А. Олесь Гончар. Літературний портрет / Анатолій Погрібний. — К. : Дніпро, 1987. — 246 с.
6. Степаненко М. Літературний простір «Щоденників» Олесь Гончара: [монографія] / Микола Степаненко. — Полтава : ТОВ «АСМІ», 2010. — 528 с.

REFERENCES

1. Velmozhko, Ya. Yu. (2015). Shchodennyky Olesia Honchara: problematyka, obraz avtota, styl: avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filologichnykh nauk: 10.01.01 — ukrainska literatura. Kyiivskiy universitet imeni Borysa Hrinchenka.
2. Galych, V. M. (2004). Oles Gonchar — zhurnalist, publitsist, redactor: evoliutsia tvorchoi majsternosti. Kyiv, Naukova dumka, 19 p.
3. Honchar, O. (2004). Shchodennyky: u 3-kh t. Uporiad., pidhot. tekstiv, iliustr. materialu ta peredm. Kyiv, Veselka, 2002–2004, t. 1 (1943–1967), 2002, 455 p.; t. 2 (1968–1983), 2003, 607 p.; t. 3 (1984–1995), 2004, 606 p.
4. Kurylo, L. M. (2007). Tvorcha indyvidualnist Olesia Gonchara v epistoliarnomu dyskursi. Luhansk, «Alma-mater», 199 p.
5. Pohribnyi, A. (1987). Oles Gonchar. Literaturnyi portret. K., Dnipro, 246 p.
6. Stepanenko, M. (2010). Literaturnyi prostir Shchodennykiv Olesia Honchara. Poltava, TOV «ASMI», 528 p.

Владимир Кузьменко

«ПИСАТЕЛЬ — НЕРВНАЯ КЛЕТКА НАЦИИ»: СПЕЦИФИКА НАЦИОНАЛЬНОЙ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ АВТОРА В «ДНЕВНИКАХ» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Статья посвящена исследованию «Дневников» Олесь Гончара сквозь призму специфики национальной самоидентификации автора. Первая запись датирована июнем 1943 года, последняя — июлем 1995 года.

Установлено, что украинские национальные признаки проявляются в дневниковой прозе О. Гончара как на уровне содержания, так и на уровне формы через систему связанных между собой доминант, и прослежено особенности их проявления в хронологических записках художника. Осуществлено анализ основных мотивов, обнаруженных в «Дневниках», которые реализуются в образной палитре, архетипах, топонимах, объединенных этнонациональной спецификой.

Мировоззренческие ориентиры писателя также идентифицировали генезис народного восприятия действительности: от искренней апологетики социализма в довоенное время, романтического увлечения европейскими революционными идеями, через потери, трагедии, разочарования и неудачи войны, постепенное понимание истинной сущности советской власти, кровавых преступлений Сталина против собственного народа, до неподдельного увлечения непродолжительной «хрущовской оттепелью», ликвидация которой в брежневскую эпоху убедила О. Гончара в необходимости демократизации общества, а Чернобыльская катастрофа, упадок национальной духовности, вытеснение украинского языка на периферию бытия поставили его во главе духовного возрождения Украины.

Записки О. Гончара углубляют представление об авторе как о человеке высокого духовного заряда, человеке искреннем и принципиальном, истинном патриоте родной земли.

Ключевые слова: *дневник, национальная самоидентификация, автор, мемуарная литература, жанр, стиль, художественная саморефлексия.*

Volodymyr Kuzmenko

“A WRITER — A NERVE CELL OF THE NATION”: SPECIFICITY OF THE AUTHOR’S NATIONAL SELF-IDENTITY IN THE “DIARIES” BY OLES HONCHAR

The article is devoted to researching of “Diaries” written by Oles Honchar through the prism of the author’s national self-identity. The first diary entry is dated June, 1943 and the last entry is dated July, 1995.

The Ukrainian national features are found out to be revealing in a diary prose by Oles Honchar both at the content and the form levels through the system of interrelated dominants; the signs of these specific dominants can be traced in the reflection of its characteristics in the writer’s chronological notes. The author of the paper has conducted an analysis of the main motives revealed in the diary entries being realized in the image palette, archetypes, place names — all these are combined with ethnic specificity.

The author summarizes the writer’s ideological views that identified the genesis of popular perception of reality incorporating sincere apologetics of socialism in prewar time, romantic passion (enthusiasm) for European revolutionary ideas throughout losses, tragedies, frustrations and failures of war, gradual awareness of the essence of the Soviet power, Stalin’s bloody crimes against his own peoples as well as the genuine admiration for a short “Khrushchev Thaw” elimination of which in Brezhnev “stagnation period” convinced Honchar in the necessity of democratization of society.

The results of the conducted research determinesome factors such as: the Chornobyl disaster, degeneration of national spirituality, displacement of the Ukrainian language on the margins of being — all these key factors made Honchar a leader of spiritual revival of Ukraine.

In this article the author also highlights the idea that Honchar’s diary records can be the key to profound knowledge of Oles Honchar as a personality of high spiritual energy; a sincere and a principle person; a true patriot of his native land. It is highly recommended for further researching in the field of literary genre as well as the author’s style of artistic self-reflection in memoir literature.

Key words: *dariy, national self-identity, author, memoir literature, genre, style, artistic self-reflection.*